

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ

(GEMDER)

e-ISSN: 2718-000X

Yıl: 2, Cilt: 2, Sayı:2
Aralık-2021

MAKALE BİLGİLERİ

Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları: Dini Hizmet Bağlamında Eğitimsel Bir Değerlendirme

Non-Governmental Organizations in Turkey: An Educational Evaluation in the Context of Religious Function

YAZAR

Hüseyin Kasım KOCA

Dr. MEB. huseyinkkoca@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-6732-7871

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 24.04.2021

Makale Kabul Tarihi: 28.06.2021

Sayfa Aralığı: 200-229

Öz: Sayıları ve etki alanları yönüyle her geçen gün gelişen sivil toplum kuruluşları birçok alanda faaliyet yürütmektedir. Bu faaliyet alanları içerisinde din eğitimi de bulunmaktadır. Eğitimin en kritik şubelerinden birisi olan din eğitimi, insanın doğası gereği bir ihtiyaçtır. Böylesine önemli bir alanda çalışma yapan sivil toplum kuruluşları sahih dini bilgiyle ve doğru öğretim metotlarıyla insanlara hizmet vermelidir. Milyonlarca insana ulaşma noktasında önemli bir güce sahip olan bu kurumlar, Kur'an-ı Kerim ve sahih sünnet'in rehberliğinde doğru bir din eğitimi yöntemiyle toplumlara önemli katkılarda bulunabilecektir. Araştırmaya kaynaklık eden husus, toplumun kendi içerisinden çıkan ve günümüz dünyasında oldukça görünür hale gelen sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu anlamıyla İslam'ın, toplumun her kesimine ulaşabilmesi için inisiyatif alan ve devletten bağımsız olarak oluşan sivil kurumlarını tanıtmak ve bu kurumları din eğitimi bilimi ışığında değerlendirmek çalışmanın amacıdır. Araştırma nitel araştırma yöntemleri arasında sayılan bir kavramın ve özelliklerinin etraflıca açıklamasına dayalı olan kavram analizi yöntemiyle desenlenmiştir. Bu bağlamda konuyla ilgili kitap, makale, sempozyum ve tezler taranmış, araştırmanın konusuyla ilgili olan güncel verilerle birlikte yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Devlet, Toplum, Eğitim, Sivil Toplum Kuruluşu.

Abstract: Non-governmental organizations, which are developing day by day in terms of their numbers and areas of influence, carry out activities in many areas. Religious education is also included in these fields of activity. Non-governmental organizations working in such an important field should provide services by people with strong religious knowledge and correct teaching methods. The aim introduce civil institutions that take initiative and are independent of the state so that Islam, which has something to say for all humanity, can reach all segments of society, and to evaluate these institutions in the light of religious education. These institutions, which have a significant power to reach millions of people, will be able to make important contributions to societies with the right method of religious education under the guidance of the Qur'an and authentic sunnah. The research was designed with the concept analysis method, which is based on the detailed explanation of a concept and its characteristics, which is considered as one of the qualitative research methods. For this purpose, books, articles, symposiums and theses related to the subject have been scanned and tried to be interpreted with an interpretive point of view together with the current data on the research subject.

Keywords: Religious Education, State, Society, Education, Non-Governmental Organization.

GİRİŞ

İnsanlığın hem bu dünya hem de ahiretteki mutluluğunu hedefleyen İslam dini; bu yönüyle rengi, ırkı, dili ne olursa olsun tüm insanlığın ortak değeridir. Bu bağlamda insanlar, Müslümanlar ve Müslüman olmaya aday olanlar olarak ayrılabilir. Bu amaçla İslam tarihi boyunca Müslümanların en önemli işlerinden birisi, İslam dinini Müslüman olmayanlara tanıtmak ve sevdirmek olmuştur. Hz. Peygamber zamanında Mescid-i Nebi'nin bir bölümünde hazırlanan suffe ile başlayan İslam'ın kurumsal öğretimi, zamanın değişmesiyle farklı formlarla kendisini göstermiştir. Bunun için maddî- manevî birçok fedakarlıkta bulunan Müslümanlar bu uğurda suffenin eğitim misyonunu asırlar boyunca camiler, medreseler, Kuran kursları, vakıflar ve dernekler marifetiyle sürdürmüştür.

Eğitimin çok farklı tanımları olmakla birlikte genel olarak insan yetiştirme sanatı olarak tanımlanabilir. Bu kadar önemli bir işi üstlenen insanlara verilecek değer de gelecek nesillerini düşünen toplumlar için oldukça önemlidir. Eğitimin verildiği ortamlar ana hatlarıyla örgün ve yaygın eğitim veren kurumlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Örgün eğitimin devlet eliyle, müfredatı önceden belirlenmiş, sınıf ortamında ve belirli zaman dilimlerinde olması karakteristik özelliğidir. Yaygın eğitim ise örgün eğitime nispeten daha esnek yapıda olması ve belirli bir çerçeveye sınırlandırılmaması onun en belirgin özelliğidir. Yaygın eğitimin önemli bir kısmı, toplumun kendisinin sorumluluk üstlenerek oluşturduğu sivil toplum kuruluşları eliyle gerçekleşmektedir. Çok farklı alanlarda çalışmalar yapan bu kurumlar din eğitimi alanında da faaliyet göstermektedir. Sivil toplum kuruluşlarında gerçekleştirilen din eğitimi ise üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konu-

dur. Bu sivil yapıların ne tür bir din eğitimi verdiği, hangi yöntem ve tekniklerle eğitim yaptığı, verdikleri eğitime kaynaklık eden müfredatlarının ne olduğu asla ihmal edilmemesi gereken başlıklardır.

Günümüz dünyasında her şeyin çok hızlı değiştiğine her gün şahit olunmaktadır. Bu hızlı değişimden hiç şüphesiz ki dinin öğretim ortamları da payına düşeni almaktadır. Bu değişim kaçınılmazdır. Şayet İslam öğretimi bu değişimi yakalayamasa tarihsel bir veri olmaktan kurtulamaz ve tarihin konusu olmaktan öteye geçemezdi. Bu noktada İstiklal Şairi merhum Mehmet Akif'in "Doğrudan doğruya Kur'an'dan alıp ilhamı, asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı"¹ mısraları, meselenin anlaşılmasına ışık tutacaktır. Asrın idraki olarak bahsedilen, İslam'ın yaşanılan çağın insanına, anlayabileceği şekilde ulaştırılması ve günün şartlarının değişmesiyle İslam'ın öğretim yöntem ve ortamlarının da değişiminin kaçınılmazlığı olduğu söylenebilir. Geçmişte medrese türü eğitim ortamlarıyla ekmel manada bir din eğitimi yapılabilirken, günümüz insanların en azından bir kısmı için farklı eğitim ortamları ve yöntemleriyle anlatılan İslam, daha kolay anlaşılabilir ve hayata geçirilebilmektedir.

Eğitimin önemli şubelerinden birisi hiç şüphesiz ki din eğitimidir. Çünkü her insan doğuştan inanma duygusuyla hayata başlar. Bu konuda Hz. Peygamber "Dünyaya gelen her insan İslam fitratı üzere doğar"² derken; Kur'an-ı Kerim'de de "Yüzünü Hanif olarak dine yönelt, Allah'ın insanları yaratmasında esas aldığı fitrata uygun hareket et"³ buyurulmuştur. Bu ayet ve hadisten çıkarılabile-

¹ Mehmet Akif Ersoy, *Safahat- Âsım* (Ankara: Yazar Yayınları, 2014), 87.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî nşr. Abdullah Feysi Kocaer, *el-Câmi'u's-şâhîh* (İstanbul: Hüner Yayınları, 2003) Cenaiz 79.

³ *Kur'ân Yolu*, (Erişim 18 Nisan 2020), el-Rum 30/30.

cek temel vurgu, her insanın -Allah'a inansın veya inanmasın- yaratılışında inanma duygusunun olduğudur. İşte bu inanma duygusu doğru bir din eğitimiyle doyurulmalıdır. Aksi halde son dönemde isimleri sıkça duyulan Fetö, Daeş, Boko Haram gibi insanların inanma duygularını istismar ederek onları bir teröriste dönüştüren yapıların ortaya çıkabileceği belirtilebilir.

Maide suresi 104. ayette “İçinizden hayra çağıran iyiliği emredip kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir” buyuran Allah, Müslüman toplumlara kıyamete kadar geçerli bir görev vermiştir. Buna göre bütün Müslüman toplumlar kendi içlerinden İslam'ın özü diyebileceğimiz hayra çağırmak, iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymakla görevli bir grup insan bulundurmaktadır. Ayrıca ayetin sonunda bu grup insanların kurtuluşa erecekleri de müjdelenmiş ve bu insanlardan olmak ilahi hitapla teşvik edilmiştir. İşte bu noktada Müslüman toplum İslam'ı öğretenleri teşvik etmiş, onlar için uygun ortamlar hazırlamışlardır. Yaşadığımız dönemde bu ortamların başlıcaları sivil toplum kuruluşlarıdır.

Türkiye’de 2021 yılı itibariyle 122.430 dernek bulunmaktadır.⁴ Bununla birlikte yine 2021 yılı itibariyle 5.352 adet de vakıf bulunmaktadır.⁵ Bu devasa sayıların hatırı sayılır bir bölümü dini hizmet adı altında faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu noktada araştırmada, kendisine İslam dinini anlatmayı görev kabul etmiş din eğitimi veren dernekler, vakıflar ve bunun gibi sivil toplum kuruluşlarının din eğitimi bilimi ışığında incelenmesi hedeflenmiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı sivil toplum kuruluşlarının din eğitimi yönüyle değerlendirilmeye çalışıldığı bu araştırma,

⁴ Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, “Yıllara Göre Dernek Sayıları” (Erişim 25 Mart 2021).

⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü, ‘Vakıfların Türlerine Göre Dağılımı’ (Erişim 25 Mart 2021).

etkileşimsiz nitel araştırmalar arasında sayılan bir kavramın ve özelliklerinin etraflıca açıklamasına dayalı olan kavram analizi yöntemiyle desenlenmiştir.

Konuyla ilgili literatür tarandığında Arıcan tarafından “*Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Örgün Din Eğitimine Yaklaşımları*”⁶ ismiyle hazırlanan doktora tezinde sivil toplum kuruluşlarının kendi yayınlarından hareketle din eğitimi politikası oluşturma sürecine etkileri sosyal-kültürel bağlamda incelenerek; bu kurumların din eğitimi alanına yönelik yaklaşımları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Özan vd. tarafından kaleme alınan “Sivil Toplum Kuruluşlarının Eğitim Politikalarına Etkisi”⁷ başlığını taşıyan makalede sivil toplum kuruluşlarının eğitimdeki yeri öğretmen görüşlerine göre belirlenmeye çalışılmıştır. “Postmodern Kavşakta Din ve Sivil Toplum”⁸ başlığını taşıyan kitapta Aktay, modern dünyada sivil toplum kuruluşlarının din ve devlet yapılarıyla irtibatını ortaya koymayı amaçlamıştır. Talas tarafından 2011 yılında çalışılan ve “Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi”⁹ ismiyle yayınlanan makalede sivil toplum kuruluşlarının çağdaş toplumlarda ve Türkiye’deki özelliklerinin izahı yapılmaya çalışılmıştır. Kahraman ve Karip tarafından birlikte çalışılan makale “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Eğitim Politikalarına Etkileri”¹⁰ başlıklı makalede Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının eğitim politikaları ve uygulamaları üzerindeki etkilerinin belir-

⁶ Sümeyra Arıcan, “*Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Örgün Din Eğitimine Yaklaşımları*” (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

⁷ Mukadder Boydak Özan vd., “Sivil Toplum Kuruluşlarının Eğitimdeki Yeri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25/1 (31 Ocak 2016),

⁸ Yasin Aktay, *Postmodern Kavşakta Din ve Sivil Toplum* (İstanbul: Tezkire Yayınları, 2015).

⁹ Mustafa Talas, “Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları* 29 (01 Mart 2011).

¹⁰ Hilal Kahraman- Emin Karip, “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Eğitim Politikalarına Etkileri”, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20/3 (31 Aralık 2019),

lenmesi amaçlanmıştır. Konuyla ilgili yapılan çalışmaların genel olarak yeterli olduğunu söylemek zordur. Sayıları ve etki alanları göz önünde bulundurulduğunda sivil toplum kuruluşlarının bilim çevrelerince sürekli olarak incelenmesi ve bu alana katkı verici çalışmaların yapılması bir ihtiyaçtır. Çalışmanın bu yönüyle önemli bir amaca hizmet edeceği düşünülmektedir.

1.Sivil Toplum

Sivil toplum terimi ilk olarak Aristoteles'in 'Politike Koinonia' dediği yurttaşların, kentlilerin, politeslerin oluşturduğu toplumsal bir birliktelik¹¹ olarak karşımıza çıksa da bugünkü anlamıyla ilk defa 18. yy'da Batı Avrupa'da insanların tarım toplumu olmaktan şehir toplumu olmaya yönelmesiyle kullanılmaya başlanmıştır. Sanayileşmeyle birlikte şehirdeki yoğun nüfusun kalabalıklar halinde yaşayabilmesi için sivil yapılar oluşturulmuş ve bu yapılara sivil toplum kurumları denilmiştir. Önceleri işçilerin haklarını savunmak amacıyla oluşan bu kurumlar zamanla birçok alanda faaliyet göstermeye başlamışlardır.¹² Ancak isimlendirilmesinden çok daha önce bu tip kurumların varlığı kavramın ana mantığından çıkarılabilir.

Sivil toplum kavramı dinamik göreceli bir kavramdır. Hızla dönüşmekte olan bu kavram aynı zamanda farklı zaman ve mekânlarda farklı anlaşılmaktadır.¹³ Bu sebeple sivil toplum kavramı üzerinde herkesin mutabık kaldığı bir tanım yapmak mümkün değildir. Ancak sivil toplum denildiğinde üzerinde mutabık kalınan bazı hususlar şöyle sıralanabilir:

¹¹ M. Halis Özer, "Günümüz İtibarıyla Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadî ve Sosyal Fonksiyonları", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 7/26 (01 Eylül 2008), 87.

¹² Ali Yaşar Sanbay, "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum", *Liberal Düşünce Dergisi* 1/6 (Nisan 1997), 33.

¹³ Aziz Belli- Abdullah Aydın, "Türkiye'deki Sivil Toplum Anlayışına 15 Temmuz Darbe Girişimi Üzerinden Bakış", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/ (15 Temmuz 2018), 63.

- Sivil Toplum Kuruluşlarının gönüllülük esası üzerine, kimseyi baskıyla bünyesine katmadan kurulmuş olmaları,
- Toplumsal gelişmeye ve kamunun faydasına katkıda bulunmaları,
- Açık, şeffaf ve hedef olarak belirlenen bir konuda yoğunlaşmış örgütler olmaları.¹⁴

Kant sivil toplumu doğanın insanlara devlet kurma aşamasına geçmeden önceki verdiği bir armağan¹⁵ olarak görürken; Hegel sivil toplumu devlet ve aile arasındaki bir aşama olarak değerlendirir.¹⁶ Bu anlamda devletin ve sivil yapıların hareket alanlarının zaman zaman kesiştiği için devlet- sivil toplum kuruluşlarının sorumluluk alanlarının net çizgilerle belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu noktada sivil toplumla devlet yapılanması arasındaki ilişki şu maddelerle sınırlandırılabilir:

- **Yasallık:** Sivil toplum kanunlarla belirlenmiş bir alanda varlığını sürdürür. Yapılan her türlü faaliyet yasal bir zemindedir.
- **Özgürlük ve Demokratiklik:** Sivil toplumu kuruluşlarının faaliyet kapsamı içerisinde özerk olmalı ve sivil toplumu oluşturan bireylerin çoğunluğuna göre hareket etmelidir. Bu yönüyle sivil toplum kuruluşları demokratik yapılanmalardır.
- **İş birliği içinde olma:** Sivil yapılar gerekli ve zorunlu (doğal afetler, salgın hastalıklar vb.) hallerde devlet kurumlarıyla iş birliği içerisinde, birlikte hareket edebilir.

¹⁴ Boydak Özan vd., "Sivil Toplum Kuruluşlarının Eğitimdeki Yeri", 60.

¹⁵ Immanuel Kant çev. Ömer Can, *Barış Üzerine Felsefi Deneme* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 29.

¹⁶ G.W.F. Hegel, *Elements Of The Philosophy of Right* (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), 18.

Bir kuruluşun sivil toplum kuruluşu sayılabilmesi için gerekli bazı özellikleri taşıması gerekmektedir. Bu özellikler maddeler halinde şöyle sıralanabilir.

- Devletten bağımsız kuruluşlar olarak faaliyet göstermelidirler.
- Yasal yönlendirmeden bağımsız, kendilerine ait özel hedefleri olmalıdır.
- Maddi bir çıkar amacı olmamalıdır.
- Toplumun tamamının ortak menfaatlerini öncelemeli ve bir kesimi mağdur edecek faaliyetlerden uzak durmalıdır.
- Toplumsal değişime öncülük etmeli, toplumun gerisinde kalmamalıdır.
- Toplumsal bir soruna çözüm bulmalı ve enerjisini bu sorunları halletmeye harcamalıdır.
- Günlük siyasi polemiklerden uzak, toplumsal bilinç oluşturmada öncü olmalıdır.

Dünyada yaşanan hızlı dönüşüm, gelişme ve entegrasyonların sonucu olarak sivil toplum kuruluşları topluma dinî ve kültürel yönden katkı sunmalarının yanı sıra ekonomik geri kalmışlığın ortadan kaldırılmasından küresel eşitliğin sağlanmasına kadar çok yönlü çalışmalar için de özel öneme sahiptirler. Bu noktada gelecekte yaşamın tüm alanlarında sivil toplum kuruluşlarının ağırlığının artacağını söylemek mümkündür.¹⁷

2. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye’de tarihsel gelişimine bakıldığında sivil toplum kuruluşlarının inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülebilmektedir. Osmanlı’da eğitim hizmeti veren yapılardan ekonomik hayatı düzenleyen

¹⁷ Mikail Erol, “Sivil Toplum Kuruluşlarından (Stk) Vakıflar ve Vakıflarda Muhasebe Kayıt Sistemi”, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2007/2 (01 Haziran 2007), 334.

loncalara, sosyal yönden birçok hizmet sunan vakıflardan gayrimüslimlerin dini hayatını düzenleyen kurumlara kadar birçok alanda sivil toplum kuruluşları bulunmaktaydı. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte hem geleneksel hem de modern birçok sivil toplum kuruluşu tasfiye edilmiştir.1980'li yıllardan itibaren ise demokratikleşmeye verilen önemle birlikte ülkemizde sivil toplum kuruluşları tekrar hayat bulmaya başladığı söylenebilir.¹⁸

Çok farklı çalışma alanları bulunmasına rağmen sivil toplum kuruluşlarının nitelik ve nicelik yönüyle henüz istenilen seviyeye geldiği söylenemez. Buna sebep olarak Türk siyasal kültüründe devletin sadece saygı duyulacak bir yapı olmasından öte, uğruna feda olunabilecek bir değer olması söylenebilir. Devletin bu denli içselleştirilmiş bir toplum yapısında sivil toplum için alan bulmak oldukça zordur.¹⁹ Bu noktada Türk halkının tarih boyunca devletlerine karşı "boynumuz kıldan incedir" anlayışıyla inisiyatif almamaları da sivil toplum kuruluşlarının batıya nazaran ülkemizde istenen seviyeye gelememelerinin nedeni olarak belirtilebilir. Buna karşın son dönemlerde sivil toplum yapılanmaları varlıklarını her geçen gün iyice artırmış ve daha görünür olmuşlardır. Bu gözle görülür artışa rağmen ülkemizdeki sivil toplum yapılanmaları batıyla kıyaslanamayacak kadar tarihi köklerden yoksundur.²⁰ Derneklerdeki yıllara göre rakamsal artış bu durumu açık şekilde ortaya koymaktadır.

¹⁸ Ömer Çaha, *Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı* (İstanbul: Mana, 2016), 8-9.

¹⁹ Ömer Çaha, *Sivil Toplum ve Devlet* (İstanbul: Orion, 2016), 16-17.

²⁰ Şerif Mardin, *Türkiye'de Toplum ve Siyaset* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 14.

Tablo1: Yıllara Göre Dernek Sayıları²¹

Yıl	Dernek Sayısı
1946	2.171
1960	18.958
1968	36.286
1970	42.170
2002	76.420
2010	85.009
2018	114.603
2019	118.162
2020	121.501
2021	122.430

Rakamlardaki bu hızlı artışın altında birçok neden zikredilebilir. Öncelikle devletin sivil oluşumlara alan açması ve bu yapılara statü tanınması başlıca sebeptir. Bir diğer neden olarak da bilginin ve iletişimin hızla arttığı günümüzde dünyadaki sivil oluşumların ülkemize örneklik teşkil etmesi belirtilebilir.

Ülkemizde faaliyet gösteren derneklerin faaliyet alanlarına baktığımızda oldukça dikkat çekici sonuçlar görünmektedir.

Tablo 2: Türkiye’de 2021 Yılı İtibariyle Derneklerin Faaliyet Alanları²²

Faaliyet Alanı	Toplam Sayı	Oran
Mesleki ve Dayanışma Dernekleri	38.373	%31,34

²¹ Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, ‘Yıllara Göre Dernek Sayıları’ (Erişim 25 Mart 2021).

²² Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, ‘Yıllara Göre Dernek Sayıları’ (Erişim 25 Mart 2021).

Spor Dernekleri	27.340	%22,3
		3
Dini Hizmetler için Kurulan Dernekler	18.527	%15,1
		3
Eğitim Araştırma Dernekleri	6.218	%5,08
İnsani Yardım Dernekleri	5.663	%4,63
Toplumsal Değerleri Yaşatma Dernekleri	2.739	%2,24
Sağlık Alanında Faaliyet Gösteren Dernekler	2.663	%2,18
Bireysel Öğreti ve Toplumsal Gelişim Dernekleri	2.613	%2,13
Diğer	9.639	%7,88

Tabloya göre ülkemizde faaliyet gösteren derneklerin yarısından fazlası mesleki dayanışma ve spor hizmetleriyle ilgilenmektedir. Dini hizmet verme amacıyla kurulan derneklerin oranı %15 seviyesindedir. Dini hizmet merkezli sivil toplum kuruluşları toplumsal gelişme alanına önemli katkılar sunma potansiyeline sahip²³ olduğu ve inanç merkezli dini yapılanmaların uluslararası bütünlüşmeyi sağlamada önemli bir rol oynadığı²⁴ düşünülürse bu oranın toplumumuz için yetersiz olduğu ifade edilebilir.

Mevcut derneklerin sadece %5,8'lik bir kısmının ise eğitim merkezli çalıştığını görülmektedir. Bu oran ülkemizdeki eğitim

²³ Judith A. Mayotte, "Religion and Global Affairs: The Role of Religion in Development", *Johns Hopkins University Press* 18/2 (Ağustos 1998), 65.

²⁴ David P. King, "World Vision: Religious Identity In The Discourse And Practice Of Global Relief And Development", *The Review of Faith & International Affairs*, 9/11 (Ağustos 2011), 21.

ihtiyacını göz önünde bulundurduğumuzda oldukça düşündürücüdür. Eğitim üzerine çalışan derneklerin bu kadar az olmasının birçok sebebi olabileceği gibi eğitim yapımızın zorunlu ve devlet merkezli olması önemli bir sebep olarak ifade edilebilir.

Ülkemizde dernekler harici faaliyet gösteren diğer sivil yapılanmalar şu şekildedir:

Tablo 3: 2021 Yılı İtibariyle Türkiye’de Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşu Sayıları

Sivil Toplum Kuruluşu	Toplam Sayısı
Vakıflar	5.268
İşçi Sendikası	118
Kamu Görevlileri sendikası	83
İşveren Sendikası	20
Oda	4.794
Kooperatif	8.575

2021 yılı itibariyle Türkiye’de faaliyet gösteren 130.000 ‘in üzerinde sivil toplum kuruluşu vardır. Bu kuruluşlara üye olan insan sayısı sadece dernekler bazında 11 milyondan fazladır.²⁵ Bu devasa rakamlar ülkemizde sivil yapıların en azından rakamsal bazda oldukça fazla sayıda olduğunu göstermektedir. Şayet bu rakamlara ulaşan sivil yapılanmalar kuruldukları amaca uygun ve aktif şekilde çalışmalar yapsalar, ülkemizin kalkınmasında lokomotif görevi üstlenebilecektir.

Ülkemizdeki faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları genel olarak dernekler, vakıflar, meslek odaları ve sendikalar olmak üzere dört kategoride sınıflandırılabilir.

²⁵ Dokuzsekiz Haber, “Verilerle Sivil Toplum ve Dernekler” (Erişim 25 Mart 2021).

2.1. Dernekler

Dernek, gerçek veya tüzel en az 7 kişinin kâr amacı olmaksızın, önceden belirlenmiş bir amacı gerçekleştirmek için ahlaka ve kanuna aykırı olmayan birlikteliktir. Derneklerin tüzükleri bulunur ve bu tüzüklerde; derneğin ismi ve bulunacağı yer, kuruluş amacı, çalışma alanları ve faaliyetleri belirtilir. Derneğe üye olma ve üyelikten çıkartılma şartları, dernek genel kurulunun bir araya gelme şekli ve zamanı, şubesinin bulunup bulunmayacağı, giriş ve yıllık aidat miktarları, borçlanma usulleri, iç denetim şekilleri, derneğin kapanması durumunda mal varlığının ne olacağının şekli gibi birçok konuda ayrıntılı veriler bulunur.²⁶

2.2. Vakıflar

Kelime anlamı itibariyle durmak ve durdurmak gibi anlamlara gelen vakıf sözcüğü terim olarak bir mülkün maliki tarafından dinî, ictimaî ve hayır maksadıyla ebediyen bağışlanması anlamına gelmektedir. Vakıflar kanuni bir zeminde kurulur ve İslam medeniyetinin sosyal hayata verdiği önemin bir tezahürüdür.²⁷

Kuran'ı Kerim'de "*Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe ulaşamazsınız*"²⁸ ayeti gereğince ve Hz. Peygamberin deyişiyle "*İnsanın ölümüyle beraber amel defterinin kapanacağını yalnız bunun üç istisnasının olduğunu, bunlardan birisinin de sadaka-i cariye bırakmak*"²⁹ olduğunu bilen Müslümanlar sahip oldukları mallarını hayır yolunda harcamayı görev bilmişlerdir. Bunun için de bu işleri organize edecek ve devamlılığını sağlayacak kurumlar vücut bulmuştur. Bu kurumların en önemlilerinden birisi hiç şüphesiz vakıflardır.

²⁶ Dernekler Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi (2004) 5253 md.1.

²⁷ Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (14 Kasım 2019).

²⁸ *Kur'ân Yolu*, (Erişim 18 Nisan 2020), el-Âli İmrân 3/92.

²⁹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim nşr, Mehmet Sofuoğlu, el-Câmi' u'-ş-şâhîh (İstanbul: Ravza, 1972), Vaşiyyet 14.

2.3. Meslek Odaları

Meslek odaları, mensuplarının ihtiyaçlarını gidermek, mesleki zeminde işlerine destek vermek, mesleğin faydasına olan işleri organize etmek, meslektaşların arasında iletişim ve dayanışma kurulmasını sağlamak maksadıyla oluşturulan kuruluşlardır.³⁰ Meslek odaları Türkiye’de ticari hayatın canlılığını ve meslek erbabının eğitimi başta olmak üzere birçok ihtiyacını gideren sivil toplum oluşumlarıdır.

2.4. Sendikalar

Sendikalar diğer sivil toplum kuruluşlarından örgütlü bir hak arama mücadelesi vermesi yönüyle ayrılmaktadır.³¹ Çalışan insanların devlete karşı haklarını savunma amacıyla kurulmuş olan sendikaların 2021 yılı itibariyle 3.802099 üyesi³² bulunmaktadır. Çalışmanın hedefi olan eğitim yönüyle ilgili düşünüldüğünde sendikaların milyonlarca insana ulaşabilme ve onların eğitimlerine katkıda bulunma yönüyle oldukça büyük bir potansiyele sahip kuruluşlar olduğu söylenebilir.

3.Sivil Toplum Kuruluşları ve Eğitim

Eğitim en genel anlamda formal ve informal eğitim olarak iki grupta sınıflandırılmaktadır. Formal eğitim önceden planlanmış, sistemli ve denetimli verilen eğitim olarak tanımlanırken, informal eğitim plansız, sistemsiz ve denetimsiz eğitimidir. Sivil toplum kuruluşlarında genel olarak informal eğitim tercih edilmektedir. Bunun da bazı olumsuz sonuçları olduğu bir gerçektir.³³ Bu nok-

³⁰ Bilgiustam, “Meslek Odaları Nedir?” Erişim19 Aralık 2020.

³¹ Türkiye’de Uluslararası Alanda Faaliyet Gösteren Dernek ve Vakıfların etkisi ve Toplumsal Analizi, 11.

³² Aile ve Çalışma Bakanlığı, “Sendikaların Üye Sayıları” (Erişim 26 Mart 2021).

³³ Yıldız Kızılabdullah, “Kavramsal Çerçeve: Eğitim Öğretim ve Din”, Din Eğitimi El Kitabı ed. Recai Doğan- Remziye Ege” (Ankara: Grafiker, 2017), 46.

tada sivil toplum kuruluşlarında gerçekleşen eğitimlerin olumlu ve olumsuz yönleri şöyle karşılaştırılabilir.

Tablo 4: *Sivil Tolum Kuruluşlarında Gerçekleşen Eğitimin Olumlu ve Olumsuz Yönleri*

Olumlu Yönler	Olumsuz Yönler
Gönüllük Esastır	Öğreticiler Uzman Kişiler Olmayabilir
Katılımcıların Talepleri Ön Plandadır	Sürekliliği Yoktur
Eğitimin Süresini Katılımcılar Belirler	Denetimsizdir
Herhangi Bir Yaş Kısıtlaması Yoktur	Mekân Eğitime Uygun Olmayabilir
Samimi Bir Ortam Vardır	Yanlış Bilgiler Verilebilir
Farklı İnsanların Tanışmasına Vesile Olur	Plansız ve Programsızdır

Ülkemizde kökeni tarihimiz kadar eski sivil toplum yapıları da vardır. Bu kuruluşların eğitim, yoksulluk, sağlık, ekonomi, sanat ve spor gibi birçok alanda çalışmaları vardır. Ancak bütün bu fonksiyonlarının en önemlilerinden birisi hiç şüphe yok ki eğitim üzerine yapılan çalışmalardır. Çünkü eğitim, bir toplumun bu gününü belirleyen ve geleceğini şekillendiren yegâne unsurdur.

Türkiye'de 2021 yılı itibariyle 6.000'den fazla sivil toplum kuruluşu eğitim merkezli çalışmaktadır. Bu rakam illere bölündüğünde her bir ilimize onlarca eğitim amaçlı sivil yapı düştüğü görülecektir. Millî Eğitim Bakanlığı verilerine göre ülkemizin 80 milyonu

aşan nüfusunun 20 milyona yakın bir kısmı eğitim çağı olarak ifade edilen 6-18 yaş aralığında bulunmakta ve örgün eğitime devam etmektedir.³⁴ Bütün bu veriler ışığında genç ve eğitilebilir nüfus bakımından oldukça verimli bir insan potansiyelinin olduğu söylenebilir. Bu noktadan hareketle mevcut eğitim merkezli çalışan sivil yapılarla eğitilebilir insan potansiyelinin bir araya getirilip donanımlı bir eğitim süreci oluşturmak ülkemizin geleceği için bir zorunluluktur. Bunu gerçekleştirebilmek için de sivil toplum kuruluşlarının ana işlevleri şöyle sıralanabilir.

- Kamuoyu oluşturmak suretiyle bireylerin eğitime ilişkin taleplerini başta Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere yetkili mercilere bildirmek.

- Özellikle çocuk ve genç nüfusun olumsuz etkilenebileceği sosyal medya, televizyon ve basılı medyanın düzenlenmesine ilişkin dengeleyici bir rol üstlenmek.

- Kendi içlerinde eğitim alanında uzmanlaşmış insan yetiştirmek ve bu sayede sürdürülebilir eğitim programları takip etmek.

- Geliştirilen projelerle hükümet programlarına katkıda bulunmak.³⁵

Her geçen gün farklılaşan eğitim anlayışı, eğitimle ilgili kararların toplumsal bir mutabakatla alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu toplumsal mutabakatı kazandıracak olan ise sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu noktada eğitim hizmetlerinin devamlılığında toplumsal bir uyumun sağlanması, karşılaşılması muhtemel problemlerin çözümünde oldukça önemli olduğu gibi toplumun taleplerinin

³⁴ Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), “Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2019-2020” (Erişim 26 Mart 2021).

³⁵ Talas, “Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi”, 392.

eğitim politikalarına etki etmesi de ancak bu yolla mümkün olacaktır.³⁶

Avrupa Birliğine üye olmaya çalışan ülkemizde her alanda olduğu gibi eğitim alanında da her geçen sene yenilikler denenmektedir. Avrupa komisyonu eğitimdeki yenilikleri desteklemek ve geliştirmek amacıyla birçok sivil toplum kuruluşuna hibe destekleri kullanmaktadır. Bu hibelerin büyük bir kısmı sempozyum, yayın, araştırma ve projeler için verilmektedir.³⁷ Bu noktada ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarına düşen, edindikleri bu maddi kaynakları en verimli şekilde eğitim yatırımlarına dönüştürmektir.

Şu da açıktır ki, ülkemiz, eğitim yönüyle birçok Avrupa ülkesinin gerisinde kalmıştır. Teknoloji ithal etmenin, başta enerji olmak üzere birçok konuda dışa bağımlı olmanın ve beyin göçüne maruz kalmanın en önemli çözümü eğitime yapılan yatırımlardır. Gerek Avrupa Birliği'nin hibeleri gerekse devletin sivil yapılanmalara yönelik ön açıcı uygulamaları topyekûn bir kalkınmanın önünü açacak ve başta dernekler ve vakıflar olmak üzere tüm sivil toplum yapılanmaları öncülüğünde muasır medeniyetler seviyesine çıkılmasına katkı verecektir.

Geçmişten beri çeşitli hizmetlerin yanı sıra eğitim hizmetine de yönelen vakıf ve dernekler Türk milletinin yardımseverliğinin bir numunesidir. Vakıf ve derneklerin eğitime verdikleri hizmetler şu maddeler altında sınıflandırılabilir:

- Yoksul öğrencilerin yemek, barınma gibi ihtiyaçlarını gidermek.

³⁶ Kahraman- Karıp, "Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Eğitim Politikalarına Etkileri", 713.

³⁷ Aykut Bedük vd., "Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları ve Demokratikleşme Sürecindeki Misyonları", Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 2006/1 (01 Mart 2006), 59.

- Millî Eğitim Bakanlığına bağlı okullar inşa etmek.
- Bazı eğitim kurumlarına maddi yardım temin etmek.
- Vakıf öğrenci kampları oluşturmak.
- Öğrenci yurtları kurmak
- Maddi durumu iyi olmayan öğrencileri burslarla desteklemek.³⁸

• Okul dernekleri aracılığı ile okulların temizlik, kırtasiye gibi ihtiyaçlarını gidermek.

- Okuma yazma kursları vermek.
- Müzik ve resim gibi sanatlarda eğitim vermek.
- Öğrencilerin yurtdışı eğitimlerini organize etmek veya desteklemek.

4. Din Eğitimi ve Sivil Toplum

Din eğitimi, ortak paydası insan olan 'din' ve 'eğitim' kavramlarının birlikte kullanıldığı bir terkiptir. Her iki kelimenin de ortak noktası insandır. Eğitimi bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında değişim ve gelişim olarak tanımlanırsa, din eğitimi de insanın dini davranışlarını değiştirme süreci olarak tanımlanabilir.³⁹ Bu süreçte bireyler din konusunda bilgilendikleri gibi, dinin emir ve yasaklarını benimseyerek yerine getirebilme, dinin yasakladığı davranışlar karşısında da nefsinin arzularını dizginleyebilme yeteneği elde etmektedir.⁴⁰ Bu noktada dinin baskıcı, tek tipçi ve totaliter bir sosyal yaşam ön görüşünün bulunmadığı,⁴¹ aksine sivil bir din niteliği taşıdığı; bunun yanı sıra toplumsal farklılaşmaya açık

³⁸ Mahmut Tezcan, "Cumhuriyetimizin 80. Yılında Ülkemizde 'Eğitim Sosyolojisi' Alanının Durumu ve Sivil Toplum Örgütleri", *Eğitim Bilimleri Dergisi* 160 (Eylül 2003), 2.

³⁹ Osman Taştekin, *Din Eğitiminin 100'ü* (Ankara: Otto, 2017), 14.

⁴⁰ Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 59.

⁴¹ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: Yunus Suresi 99. Ayet; Gaşıye Suresi 22. Ayet; Bakara Suresi 256. Ayet

olduğu ve toplumsal katılıma da hoşgörü ile yaklaştığı bilinmelidir.⁴²

Din eğitiminin hem insan hem de toplumlar için bir ihtiyaç olduğu daha önce ifade edilmişti. Bu ihtiyaç karşılanırken Beyza Bilgin'in ifadesiyle insanî, kültürel ve toplumsal amaçları önceden belirlenmiş bir program çerçevesinde olması bir gerekliliktir.⁴³ Bununla beraber Mualla Selçuk'un tespitiyle din eğitiminin çerçevesini insana, düşünceye, hürriyete, ahlakî olana ve kültürel mirasa saygıyla çizmek verimli bir din eğitiminin olmazsa olmaz yönüdür.⁴⁴ Bu sahip olunan değerlerin aktarılmasında, korunmasında ve yeniden üretimi ile ilgili çalışmalarda bulunan sivil toplum kuruluşları, dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de önemli bir role sahiptir.⁴⁵

Kendini ifade edebileceği bir kurumsal yapı içerisinde bulunan birey bu sayede düşüncesini ve taleplerini rahatlıkla ifade edebileceği bir ortam bulabilmektedir. Bu da toplum içerisindeki her rengin ötekileştirilmeden yaşayabilmesine olanak tanıyarak demokrasinin toplumsal tabana yerleşmesi sağlanarak kurumsallaşmasına katkı sunacaktır. Ülkemizde din eğitiminin gelişimine bakıldığında da bu durumun yansımaları görülebilmektedir. Dinin toplumsal bağlardan kopuk, sivil yönü görmezden gelinerek sadece devlet kurumları marifetiyle eğitiminin verilmesi ve hatta sınırlandırılması, sürdürülebilir bir din eğitimi yönüyle hayat bulamamıştır. 1933-1949 yılları arasında din eğitiminin devlet erkiyle sınırlandı-

⁴² Utku Aybudak, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarikatların Sivil Toplum Kuruluşu Nitelikleri", *Economics Business and Organization Research* 1/1 (30 Aralık 2019), 69.

⁴³ Beyza Bilgin, *Eğitim ve Din Eğitimi* (Ankara: Gün Yayıncılık, 2001), 68.

⁴⁴ Mualla Selçuk, "Din Eğitiminin Kuramsal Temelleri- Zihin Gelişimi Açısından Bir Deneme", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 4 (1997), 145-158.

⁴⁵ Levent Eraslan- Erdi Erdoğan, "Değerler, Gençlik ve Sivil Toplum Kuruluşları", *Sakarya University Journal of Education* 5/2 (20 Ağustos 2015), 124.

rılma çabaları sonuçsuz kalmış ve nihayetinde çözüm, din eğitiminin anayasal bir güvence altına alınarak demokratik bir zeminde yürütülmesinde bulunmuştur.

İnsanlık tarihi boyunca din, toplumların kültürel değerlerini, doğrularını ve yanlışlarını belirleyen en önemli unsurlardan birisi olmuştur. Bu yönüyle din, insanların bir arada yaşamalarını sağlayan, birbirlerine yaklaştıran bir harç işlevi görmektedir. Konusu din gibi oldukça önemli olan bir olgunun insanlara eğitiminin verilmesi de bir o kadar önemlidir. Dinin doğası gereği her insana söyleyeceği söz, her topluma katacağı değerler vardır. Bu değerlerin öğretilmesinde sivil toplum kuruluşlarının önemli fonksiyonları vardır. İşte bu değerler sivil toplum kuruluşları zemininde şöyle başlıklandırılabilir:

4.1. İnsan Merkezilik

Din eğitiminin bireysel ve insani temelleri, insanın doğuştan getirdiği birtakım özelliklerine ilaveten bireysel gelişimine bağlı olarak kazandığı ilerlemeleri de kapsamaktadır. Doğuştan getirilen inanma duygusu genellikle ilk çocukluk denilen 4-6 yaş civarlarında ölümün ne olduğu, Allah'ın kim olduğu gibi sorulara aranan cevaplarla beslenmeye çalışılır. Bu yaşlarda verilen doğru din eğitimiyle çocuk, ilerleyen yaşamında hayatı anlamlandırmada zorluk çekmez.⁴⁶ Ülkemizde sivil toplum kurumları yoğun olarak bu yaş çocuklar için sibyan mektepleri, kreşler ve anaokulları işletmektedirler.

4.2. Toplumsal Bütünlük

İnsanoğlu yalnız yaşamaya uygun bir varlık değildir. O bir toplum içinde bulunmak ve sayısız ihtiyacını bu toplum içerisinde karşılamak durumundadır. Eğitim bir yönüyle topluma uyum

⁴⁶ Kızılabdullah, Din Eğitimi El Kitabı, 84-85.

sürecidir. Din eğitiminin insana verdiği önemli kazançlardan birisi, insanı topluma adapte etmesidir. Din eğitimiyle kişi, bulunduğu toplumun değerlerini, normlarını ve kültürünü tanır. Bu sayede yaşadığı topluma uyum sağlar. Sivil toplum kuruluşları da verdikleri din eğitimi sayesinde insanların farklı insanlarla tanışmasını sağlayarak sosyalleşmelerine katkı verebilmektedir. Bu yönüyle sivil toplum kuruluşları toplumsal bir görevi ifa etmektedir.

İslam'ın topluma kazandırdığı duygu birliği ve bununla birlikte gelişen zekât, sadaka ve kurban gibi yardımlaşma kurumları, toplu ibadetler ve dini merasimler, sosyal dayanışmanın ve dolayısıyla sosyal barışın oluşmasında önemli etkenlerdir. Toplumun her katmanından insanların aynı safta, beraberce kıldıkları namaz; dünyanın her bölgesinden gelen müslümanların benzer duygular etrafında bir araya gelerek gerçekleştirdikleri hac; açlığın, yoksulluğun ve fakirliğin ne demek olduğunu fiilen yaşatan oruç ve paylaşmanın en güzel şekli olan zekât gibi ibadetler, dinî görevler olmakla birlikte insan topluluklarını, toplum ve millet haline getiren unsurlardır.⁴⁷ Sivil toplum kuruluşları da gerçekleştirdikleri çalışmalarla beraberliğe katkıda bulunarak toplumsal yönden ötekileştirmelerin, ayrılıkların ve kırılmaların önüne geçebilme potansiyeline sahiptir.

4.3. Kültürel Zemin

TDK sözlüğündeki karşılığıyla kültür; *“tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde oluşturulan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları üretmede, sonraki nesillere aktarmada kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsü olarak gösterilen araçların bütü-*

⁴⁷ Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, 44.

nü"⁴⁸ olarak tanımlanmaktadır. Bu anlamıyla kültür, bir toplumu diğer insan gruplarından ayıran, o topluma kimlik veren değerlerin toplamıdır. Kültürünü koruyamayan ve gelecek kuşaklara aktaramayan milletleri zor günlerin beklediği tarihsel bir gerçekliktir. Bu bakımdan milletler kültürel değerlerini korumaya ve yeni yetişen nesillere aktarmaya büyük önem vermelidirler.

Kültürel değerlerin içerisinde şüphesiz ki dinin önemli bir yeri vardır. Dini ibadetler, törenler ve uygulamalar aynı zamanda o toplumun kültürel bir değeridir. Bu anlamda din, kültürleşebildiği kadar toplumda yer bulabilecektir. Müslüman toplumlarda kültüre dönüşebilen ibadet formlarıyla henüz kültürün bir ögesi olmayan ibadet formları arasında ciddi anlamda nicelik farkı bulunmaktadır. Bunu bir örnekle somutlaştırmak yerinde olacaktır. Ülkemizde kültürün bir ögesi olmayı başarmış ve İslam'ın farzlarından da olmayan kurban ibadeti veya teravih namazlarının toplumsal tabanıyla İslam'ın farzlarından olan günlük 5 vakit namazın toplumsal tabanı nicelik olarak ciddi farklılıklar göstermektedir.

Eğitim en önemli görevlerinden birisi de kültürün korunmasıdır.⁴⁹ Sivil toplum kuruluşları da bu rolü icra etmektedir. Bu anlamda dinin kültürel bir forma dönüştürüldüğü yerlerden birisi olan sivil toplum kuruluşları İslam'ın insanlara vazettiği uygulamaları toplumun birçok kesimine aktaran yapılardır. Ülkemizdeki vakıf, dernek gibi sivil toplum oluşumları İslami öğretileri ve uygulamaları toplumun birçok kesimine aktarmaktadır. Bu aktarımlar arasında dini sohbet ve irşatlar, Kuran'ı Kerim öğretimi, cemaatle namaz kılma, iftar ve sahur programları, kurban organizas-

⁴⁸ Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK), "Kültür Nedir?" Erişim:23.12.2020.

⁴⁹ Yasin Yiğit, "Din Öğretiminin Amaçları Bağlamında Kültürel Aidiyet ve Kültürel Sorumluluk Bilinci". *Tokat İlmîyat Dergisi* 9/1 (Haziran 2021), 327.

yonları, hacc ve umre rezervasyonları, infak dağıtımlarını sayılabılır.

4.4. Evrensel Değerler

Dünyadaki bütün toplumlarda din ve eğitim birbirleriyle ilişkili iki faktördür.⁵⁰ Aynı dine inanan insanlar hangi milletten, hangi devletten olduklarına bakmaksızın birbirlerini yakın görürler. İslam dini de tüm Müslümanları kardeş ilan etmiş ve aralarında evrensel bağlar oluşturmuştur. Bu konuda Hz. Peygamber *“Mü'minler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar”*⁵¹ demiştir. Bu hadisten de açık şekilde anlaşıldığı gibi İslam dini ırka dayalı duvarları ve ülkelerin resmi sınırlarını aşan bir kardeşlik öngörmektedir. Bu evrensel sistem, 1,5 milyar Müslümanı kardeş ilan etmiştir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in Medine'de Müslüman olmayanlarla yaptığı anlaşmalar ve ehli kitapla olan iletişimleri İslam'ın evrensel yönünü göstermesi bakımından önemlidir.

İslam'ın evrensel yönüne sivil toplum kuruluşlarının katkısı yadsınamaz bir gerçekliktir. Dünyanın neresinde deprem, sel, tsunami gibi bir afet gerçekleşse birçok sivil yapılanmalar oradaki insanların dinine, ırkına, ülkesine bakmaksızın yardım etmektedir. Bu anlamıyla sivil toplum örgütlerinin evrensel bir görev üstlendikleri söylenebilir.

⁵⁰ Kızılabdullah Din Eğitimi El Kitabı, 92.

⁵¹ *El-Câmi'u's-Şaîh*, Edep 27.

SONUÇ

Akıl sahiplerini peygamberlerin bildirdiği şeyleri kabule çağırarak ilahi düzenlemelerin adı olan⁵² ve hem dünya hem de ölüm sonrası hayatın anlamlandırılmasının yegâne kaynağı olan din, insan için vazgeçilmez bir değere sahiptir. Bu kadar önemli bir olgu olan din gibi bir alanın sahipsiz bırakılması ve topluma ulaştırılmamasının dünya ve ahirette birçok olumsuzluk doğuracağı muhakkaktır. Bu durumun yol açabileceği en kaygı verici sonuçlardan birisi de inanan insanların yeni kuşaklarla olan bağlarının kesilmesi hiç de hesaplarında olmayan bir noktaya doğru yeni yetişen genç neslin savrulması tehlikesidir.⁵³ Bu noktada toplumun içerisinde çıkmış sivil toplum kuruluşlarına büyük görevler düşmektedir.

Bugün insanlık İslam'ın insan iki dünya huzuru vadeden mesajından mahrum kalmanın sonucu olarak büyük krizler yaşamaktadır. İnsanlar eğer İslam ile müşerref olmamışlarsa, kurtuluşu farklı yollarda, uygulamalarda ve ideolojilerde arayabilmektedir. Meditasyon, yoga, çakra uyandırmaları, şifa alıp vermeler, uzaylılarla hayali konuşmalar, beden dışı tecrübeler, doğum öncesine gidiş gibi birçok yeniçağ manevi arayışları insanların inanma duygularını tatmin etmeye çalıştıkları uygulamalardır.⁵⁴ Bununla birlikte insanların hayatı ve ölüm sonrasını anlamlandıramamaktan doğan ve intihara varan savrulmalar yaşamaları da İslamsız bir toplumu bekleyen durumlardır. Bütün bu insanı bozan ve toplumu ifsada sürükleyen tehlikelerden korunmanın en etkili yollarından birisi şüphesiz ki doğru bir din eğitiminin her insana ulaştırılmasıdır. Bu da ancak topyekûn bir toplumsal uyanışla ve çalış-

⁵² İsmail Çalışkan, *Kur'an'da Din Kavramı* (Ankara: Ankara Okulu, 2016), 40.

⁵³ Ali Bardakoğlu, *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme* (İstanbul: Kuramer, 2017), 13.

⁵⁴ Stanislav Grov- Chiristina Grof, *Manevi Kriz* (İstanbul: Kaktüs, 2011), 16.

mayla olacaktır. Bunu bilen birçok Müslüman İslam tarihi boyunca dinin her insana ulaşması için her türlü imkânı değerlendirmiş, ellerinden gelen gayreti göstermiş, bu uğurda büyük mücadeleler vermiştir.

“İlim öğrenmek her Müslümana farzdır”⁵⁵ buyuran Hz. Peygamber -erkek olsun kadın olsun- İslam'ı yaşayabilecek ve günlük karşılaşacağı problemleri çözebilecek kadar bilgi sahibi olmasını her Müslümandan istemiştir. Binaenaleyh ilk nazil olan ayet olan “oku” emriyle Allah, İslam'da cehalete yer olmadığını vurgulamıştır.⁵⁶ Bunlarla birlikte gerek Kur'an'ı Kerim'de gerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sözlerinde eğitimin ve öğrenmenin gerekliliğiyle alakalı birçok söz bulunmaktadır. Çünkü İslam bilgisiz, sadece taklit yoluyla yaşanabilecek bir din değildir. İnsanın İslam'ı yaşayabilmesi için mutlaka asgari bir din eğitiminden geçmesi gerekmektedir. Bu noktada genç, yaşlı, kadın, erkek ayrımı yapılmadan her insanın İslam ile buluşturulması Müslümanların önemli vazifelerindedir. Bunun için gerekli çalışmalar yapılmalı, her türlü fırsat değerlendirilmelidir. Günümüzde bunun bilincine ulaşan Müslümanlar din eğitimini birçok farklı yoldan ve birçok farklı yöntemle insanlara ulaştırmaya gayret göstermektedirler. Bu çalışmaların hem toplum için hem de insan için hava ve su kadar önemli bir ihtiyaç olduğu birçok insanın malumudur. Bu çalışma yapılan yerlerin en önemlilerinden birisi de hiç şüphesiz ki sivil toplum kuruluşlarıdır. Ülkemizde sayıları yüzbinlerle ifade edilen sivil toplum örgütleri insan ve İslam arasındaki engelleri kaldıracak potansiyele sahiptir.

⁵⁵ Taberânî, Süleyman b. Ahmed, el-Mu'cemu'l-Kebîr, tahkik: Hamdî b. Abdu'l-Mecîd, *Mektebetü'l-ulûm* (Beyrut: Heysemî, Nureddin Ali b. Ebû Bekir, Mecmeu'z-Zevâid, 1988, 119).

⁵⁶ Abdulfetteh Ebû Gudde, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (çev. Enbiya Yıldırım)* (Ankara: Otto, 2016), 26.

KAYNAKÇA

Aile ve Çalışma Bakanlığı. "Sendikaların Üye Sayıları", 26 Mart 2021.

<https://www.ailevecalisma.gov.tr/trtr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/sendikal-istatistikler/isci-sayilari-ve-sendikalarin-uye-sayilari-hakkinda-tebligler/>

Aktay, Yasin. *Postmodern Kavşakta Din ve Sivil Toplum*. İstanbul: Tezkire Yayınları, 2015.

Arıcan, Sümeyra. "Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşlarının Örgün Din Eğitime Yaklaşımları" (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019).

Aybudak, Utku. "Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarikatların Sivil Toplum Kuruluşu Nitelikleri". *Economics Business and Organization Research* 1/1 (30 Aralık 2019), 62-84.

Bardakoğlu, Ali. *İslâm Işığında Müslümanlığımızla Yüzleşme*. İstanbul: Kuramer, 2017.

Bedük A. vd. "Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşları Ve Demokratikleşme Sürecindeki Misyonları". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2006/1 (01 Mart 2006), 52-64.

Belli, Aziz- Aydın, Abdullah. "Türkiye'deki Sivil Toplum Anlayışına 15 Temmuz Darbe Girişimi Üzerinden Bakış". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/ (15 Temmuz 2018), 63-78.

Bilgin, Beyza. *Eğitim ve Din Eğitimi*. Ankara: Gün Yayıncılık, 2001.

Bilgiustam. "Meslek Odaları Nedir?" (19 Aralık 2020).

<https://www.bilgiustam.com/meslek-odalari-nedir-ne-ise-yararlar>

Kant, Immanuel. çev. Ömer Can. *Barış Üzerine Felsefi Deneme*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.

Çaha, Ömer. *Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı*. İstanbul: Mana, 2016.

- Çaha, Ömer. *Sivil Toplum ve Devlet*. İstanbul: Orion, 2016.
- Çalışkan, İsmail. *Kur'an'da Din Kavramı*. Ankara: Ankara Okulu, 2016.
- Dernekler Kanunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi (2004), 5253, md. 1.
- https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MM_/d03/c025/mm_03025097ss0561.pdf
- Dokuzsekiz Haber. "Verilerle Sivil Toplum ve Dernekler" (25 Mart 2021).
- <https://dokuz8haber.net/veri-haberciligi/verilerle-sivil-toplum-ve-dernekler>
- El-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail nşr. Abdullah Feyzi Kocaer. *el-Câmi' u'ş-şahîh*. İstanbul: Hüner Yayınları, 2003.
- Ebû Gudde, Abdulfetteh. *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (çev. Enbiya Yıldırım)*. Ankara: Otto, 2016.
- Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, el-Câmi' u'ş-şahîh, nşr, Mehmet Sofuoğlu, İstanbul: 1972.
- Eraslan, Levent- Erdoğan, Erdi. "Değerler, Gençlik ve Sivil Toplum Kuruluşları". *Sakarya University Journal of Education* 5/2 (20 Ağustos 2015), 122-139. <https://doi.org/10.19126/suje.35998>
- Ersoy, Mehmet Akif, Safahat- Âsım. Ankara: Yazar Yayınları, 2014.
- Erol, Mikail. "Sivil Toplum Kuruluşlarından (stk) Vakıflar ve Vakıflarda Muhasebe Kayıt Sistemi". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2007/2 (01 Haziran 2007), 333-348.
- Grof, Christina- Stanislav Grov. *Manevi Kriz*. İstanbul: Kaktüs, 2011.
- Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 14 Kasım 2019.

- Hegel, G.W.F. *Elements Of The Philosophy of Right*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Kahraman, Hilal- Karip, Emin. "Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Eğitim Politikalarına Etkileri". *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 20/3 (31 Aralık 2019), 709-722. <https://doi.org/10.17679/inuefd.575850>
- Judith, Mayotte, A. "Religion and Global Affairs: The Role of Religion in Development". *Johns Hopkins University Press* 18/2 (Ağustos 1998).
- Kızılabdullah, Yıldız. "Kavramsal Çerçeve: Eğitim Öğretim ve Din", Din Eğitimi El Kitabı ed. Recai Doğan- Remziye Ege". Ankara: Grafiker, 2017.
- King, David P. "World Vision: Religious Identity In The Discourse And Practice Of Global Relief And Development". *The Review of Faith & International Affairs*, 9/11 (Ağustos 2011).
- Kur'ân Yolu*, (Erişim 18 Nisan 2020). <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Mardin, Şerif. *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). "Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2019-2020", 26 Mart 2021. <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>
- Özan, Mukadder Boydak Özan vd. "Sivil Toplum Kuruluşlarının Eğitimdeki Yeri". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 25/1 (31 Ocak 2016), 59-70. <https://doi.org/10.18069/fusbed.58823>
- Özer, M. Halis. "Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadî ve Sosyal Fonksiyonları". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 7/26 (01 Eylül 2008), 86-97. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/82382>
- Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 'Yıllara Göre Dernek Sayıları', 25 Mart 2021.

- Sarıbay, Ali Yaşar. "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum". *Liberal Düşünce Dergisi* 1/6 (Nisan 1997), 32-43.
- Selçuk, Mualla. "Din Eğitiminin Kuramsal Temelleri- Zihin Gelişimi Açısından Bir Deneme". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 4 (1997).
- Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. "Yıllara Göre Dernek Sayıları", 25 Mart 2021.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed, el-Mu'cemu'l-Kebîr, tahkik: Hamdî b. Abdu'l-Mecîd,. *Mektebetü'l-ulûm*. Beyrut: Heysemî, Nureddin Ali b. Ebû Bekir, Mecmeu'z-Zevâid, 1988.
- Talas, Mustafa. "Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi". *Türklük Bilimi Araştırmaları* 29 (01 Mart 2011), 387-401.
- Taştekin, Osman. *Din Eğitiminin 100'ü*. Ankara: Otto, 2017.
- Tezcan, Mahmut. "Cumhuriyetimizin 80. Yılında Ülkemizde 'Eğitim Sosyolojisi' Alanının Durumu ve Sivil Toplum Örgütleri". *Eğitim Bilimleri Dergisi* 160 (Eylül 2003).
- Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK), Erişim:23.12.2020. <https://sozluk.gov.tr/>
- "Vakıflar Genel Müdürlüğü, 'Vakıfların Türlerine Göre Dağılımı'", 25 Mart 2021.
- Yılmaz, Hüseyin. *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Yiğit, Yasin. "Din Öğretiminin Amaçları Bağlamında Kültürel Aidiyet ve Kültürel Sorumluluk Bilinci". *Tokat İlmiyat Dergisi* 9/1 (Haziran 2021), 323-347.